

BİBLİYOGRAFYA :

Feth b. Hâkân el-Kaysî, *Kalâ'idü'l-İk'yan*, Kahire 1283, s. 83-99; İbn Bessâm eş-Şenterîni, *ez-Zahîre*, II, 368-433; İbn Dihye, *el-Mu'trib* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî v.dğr.), Kahire 1954, s. 169-174; Abdülvâhid el-Merrâkûşî, *el-Mu'cib fi tel-hîşî aḥbârî'l-Mağrib* (nşr. R. Dozy), Leyden 1881, s. 77-90; İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulletü's-siyerâ* (nşr. Hüseyin Münis), Kahire 1963, II, 62-63, 131-158; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 425-429; İbn Saïd el-Mağribî, *el-Muğrib*, I, 389-391; Safedî, *el-Vâfi*, IV, 229-234; Makkarî, *Nefḥu'l-tib*, Kahire 1279, II, 1100-1101; a.mlf., *The History of the Mohammedan Dynasties in Spain: Extracted from the Nafḥu'l-tib* (trc. Pascual de Gayangos), London 1840-43, I, 38, 62, 131, 211, 341, 370; II, 29; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 356-357; R. Dozy, *Histoire des musulmans d'Espagne* (nşr. E. L. Provençal), Leide 1932, III, 83-117; a.mlf., *Spanish Islam*, s. 662-669; Ahmed Dayf, *Belâğatü'l-'Arab fi'l-Endelûs*, Kahire 1342/1924; Emîr Şekîb Arslân, *el-Hulelû's-sündüsüyye*, Kahire 1939, III, 423-424; A. R. Nykl, *Hispano-Arabic Poetry*, Baltimore 1946, s. 154-163; A. G. Patencia, *Târîhu'l-fikri'l-Endelûsî* (trc. Hüseyin Münis), Kahire 1955, s. 89-94; İbn Hammûde, *Târîhu'l-Endelûs*, Kahire 1957, s. 258-264; Salâh Hâlis, *Muḥammed b. 'Ammâr el-Endelûsî*, Bağdad 1957; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 310-311; Abdülvehhâb Azzâm, *el-Mu'temid b. 'Abbâd*, Kahire 1959, s. 24, 27-30; J. T. Monroe, *Hispano-Arabic Poetry*, London 1974, s. 21-23, 188-193; Hitti, *İslâm Tarihi*, III, 852; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, IV, 638-646; M. T. Mascari, *Studi Arabo-Islamici*, Napoli 1985, II, 429-442; *Muḥtarât mine's-sî'ri'l-Mağribî ve'l-Endelûsî* (haz. İbrâhim b. Murâd), Beyrut 1986, s. 63-66; Hasan İbrâhim, *İslâm Tarihi*, VI, 184-186; Rahmî Er, "İki Endülûs Şairi: İbn Ammâr ve İbn Hafâce", *DTCFD*, XXXV/2 (1991), s. 87-110; Bustânî, *DM*, III, 393; A. Cour, "İbn Ammâr", *IA*, V/2, s. 697; Ch. Pellat, "İbn 'Ammâr", *IE*² (İng.), III, 705-706; J. F. P. Hopkins, "İbn Rashîk", *IE*² (Fr.), III, 928-929; Mîhrân Erzende, "İbn 'Ammâr", *DMBİ*, IV, 331-337; Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâdiler", *DİA*, I, 16.

RAHMÎ ER

İBN ARABŞAH, Şehâbeddin (شهاب الدين ابن عربشاه)

Ebû'l-Abbâs Şihâbüddin
Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh
b. İbrâhim b. Arabşâh
el-Ensârî ed-Dimaşkî el-Haneî
(ö. 854/1450)

Tarihçi, edip ve şair.

25 Zilkade 791'de (15 Kasım 1389) Dimaşk'ta doğdu. Henüz çocuk yaşlarında ayrıldığı ülkesine yıllar sonra bir yabancı gibi döndüğü için "Acemî", Çelebi Sultan Mehmed zamanında Edirne'de Osmanlı Devleti'nin hizmetinde bulunduğundan dolayı "Rûmî" nisbeleriyle de anılır. Timur, Yakınoğlu seferinde zaptettiği şehirlerin âlim ve sanatkarlarını devlet merkezi

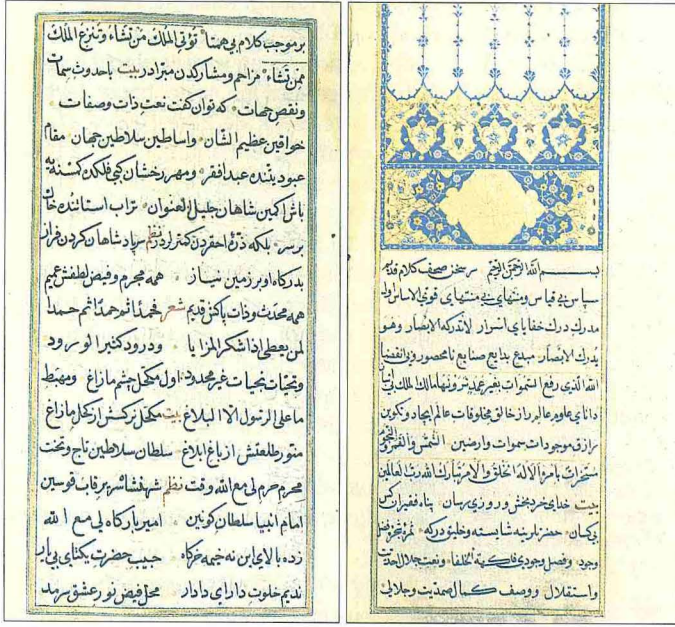
Semerkant'ta toplarken İbn Arabşah'ı da ailesiyle birlikte oraya gönderdi (802/1400). Timur'un uyguladığı bu politika sayesinde dönemin önemli bir kültür merkezi özelliği kazanan Semerkant'a on iki yaşında giden İbn Arabşah Türkçe ve Farsça öğrendiği gibi devrin en meşhur ulemâsı çevresinde yetişme imkânı buldu. Seyyid Şerîf el-Cürcânî'den tecvid, onun talebesi Mevlânâ Hacı'dan sarf ve nahiv, Şemseddin İbnü'l-Cezerî'den hadis ve kıraat dersleri aldı. Daha sonra Türkistan'ın önemli merkezlerindeki medreselerde öğrenim görmek arzusuyla seyahate çıkarak Moğolistan'a ve Çin sınırına kadar gitti. Bu yolculuğu esnasında Hoca Abdülevvel, onun amcazadesi Hoca İsmâüd-din, Ahmed Tirmizî, Ahmed Kasîr, Vâiz Hüsâmeddin, Muhammed el-Buhârî ve Şeyhü'l-Uryân el-Edhemî, Şeyh Burhâneddin Endügânî (Endicânî), Celâleddin es-Seyrâmî, Mevlânâ Hacı gibi tanınmış kimselerle birlikte olma ve dolayısıyla onlardan ilim ve dil öğrenme fırsatı elde etti. Daha sonra Hârizm'e dönen İbn Arabşah burada Mevlânâ Nûrullah, Vâiz Ahmed ve Serâî b. Şemsüleimme'nin talebesi oldu. Böylece Türkçe ve Farsça yanında Moğolca'yı da öğrendi. Ardından devrin bir başka ilim merkezi olan Altın Orda Hanlığı'nın merkezi Saray'a ve Astarhan şehrine gitti. Saray'da bulunduğu sırada Hâfizüddin el-Bezzâzî'den fıkıh dersleri aldı. Burada dört yıl kaldıktan sonra Kırım'a geçerek ulemâdan Ahmed Buyruk, Mevlânâ Şerefeddin, Mevlânâ Mahmûd el-Bulgarî, edip ve şair Abdülmecid Kırîmî ile görüştü.

815'te (1412) Karadeniz yoluyla Edirne'ye giden İbn Arabşah, bir süre sonra Çelebi Sultan Mehmed'in sır kâtibi ve şehzadelerinin hocası oldu. Bu arada Divân-ı Hümâyûn'da görevlendirilerek Çelebi Mehmed'in emriyle Arapça ve Farsça'dan tercümeler yaptı. Edirne'de bulunduğu sırada Molla Fenârî, Burhâneddin Haydere el-Hâfî eş-Şirâzî gibi âlimlerle tanıştı ve onlardan ders aldı. Çelebi Sultan Mehmed'in ölümü üzerine Edirne'den ayrıldı, Halep üzerinden Dimaşk'a gitti (Rebülâhîr 825/Nisan 1422). Ancak yirmi yıldan fazla ayrı kaldığı memleketinde bir yabancı gibi karşılandı. Dimaşk'ta bulunduğu sırada bir mescid odasında kalan İbn Arabşah eserlerinin çoğunu bu sırada yazdı. 831'de (1428) Ebû Abdullah Muhammed el-Buhârî'den hadis, fıkıh, usul ve meânî dersleri aldı. Bir yıl sonra hacca gitti. 841 (1438) yılına kadar Dimaşk'ta kaldıktan sonra Mısır'a giderek Kahire-

ye yerleşti. Burada dönemin âlim ve şairleriyle yakınlık kurdu. Felsefe ile meşgul oldu. Yakın dostu olan ünlü tarihçi İbn Tağrıberdî ile sık sık görüştü, yazdığı mensur ve manzum yazılarını kendisine okudu. Dönemin Memlûk sultanı el-Melikü'z-Zâhir Seyfeddin Çakmak'ın yakın adamlarından biri oldu ve onun adına birkaç kitap yazdı. Zamanın şairlerini ve ulemâsını hicvedince iftiraya uğradı ve sultanın emriyle hapse atıldı. Bu haksızlığı hazmedemeyen İbn Arabşah beş gün kaldığı hapisaneden çıkarıldıktan on iki gün sonra 15 Receb 854 (24 Ağustos 1450) tarihinde vefat etti.

İbn Arabşah'ın iki oğlu olmuştur. Bunlardan biri mensur bir eser bırakan Tâceddin Abdülvehhâb, diğeri ise Nablus hâkimi İbrâhim'in Şam'daki valiliği sırasında yaptığı haksızlıkları konu alan *İzâhu'z-zulm* adlı eserin müellifi Hasan'dır.

Eserleri. İbn Arabşah dil, tarih, edebiyat ve din konusunda eserler yazmış, tercümeler yapmıştır. Üç dilde (Arapça, Farsça, Türkçe) yazı yazması sebebiyle "melikü'l-kelâm fi'l-lugâti's-selâs" diye anılan İbn Arabşah asıl şöhretini tarihçilik alanında kazanmış ve tarih literatürüne Timurlu tarihçisi olarak geçmiştir. Başlıca eserleri şunlardır: 1. *'Acâ'ibü'l-maḥdûr fi nevâ'ibi (aḥbârî) Timûr*. Timur ve dönemi için önemli bir kaynak olan bu Arapça eserde Timur'un faaliyetleri ele almakta ve ölümünden sonraki dönem hakkında bilgi verilmektedir. Çeşitli dillere çevrilen eser birçok defa yayımlanmıştır (İstanbul 1142, 1277; Kalküta 1812, 1818, 1842, 1868; Kahire 1285, 1305; Lahor 1868). 2. *'Ukûdû'n-naşiḥa*. Kâtib Çelebi'nin *'Unkûdû'n-naşiḥa* şeklinde kaydettiği bu eser (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1174) müellifin hayatı hakkında bilgi veren manzum bir biyografi kitabıdır. İbn Tağrıberdî *el-Menhelü's-sâfi*'de, İbnü'l-İmâd *Şezerâtü'z-zeheb*'de eserden yapılmış iktibaslara yer vermişlerdir. eş-Şekâ'ik mütercimi Mecdî tarafından da kaynak olarak kullanılan eserin (*Şekâik Tercümesi*, s. 53, 71) bir nüshası günümüze ulaşmıştır (Pertsch, I, 171). 3. *Hiḥâbü'l-ihâbi'n-nâkıb ve cevâbü's-şihâbi's-sâkıb*. İbn Arabşah'ın Mısır'da bulunduğu sırada şairlerle yaptığı şiir yarışmaları, onlara verdiği hicivli cevaplarını topladığı bir eserdir. 4. *Fâkîhetü'l-hulefâ* ve *müfâkehetü'z-zurefâ*. *Kelîle ve Dimne* tarzında bir eser olan *Merzûbânnâme*'nin Sa'deddin el-Verâvîni versiyonu VIII. (XIV.) yüzyılda Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa tara-

Şehâbeddin
İbn Arabşah'ın
Fâkîhetü'l-
hulefâ' adlı
eserinin
ilk iki sayfası
(Nuruosmaniye Ktp.,
nr. 3730)

nahv adlı bir eserinden ve *Gurretü's-si-
yer fi düveli't-Türk ve't-Tatar* adında
bir tarihindendir (a.g.e., II, 1198) söz edil-
mektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, II, 131-145;
Sehâvî, *ed-Dev'ü'l-lâmi'*, I/2, s. 126-131; Mecdî,
Şekâik Tercümesi, s. 53, 71, 73-74; *Keşfü'z-zu-
nûn*, I, 540; II, 1128, 1152, 1174, 1198, 1646;
Pertsch, *Gotha*, I, 171; Browne, *LHP*, III, 355-
356; M. Şemseddin [Cünaltay], *İslâm'da Tarih ve
Müverrihler*, İstanbul 1339-42, s. 373-377; Şe-
refeddin, *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedred-
din*, İstanbul 1340/1924, s. 4; Brockelmann,
GAL, II, 36-37; *Suppl.*, II, 24-25; Kehhâle, *Mu'-
cemül'l-mü'ellifin*, II, 122; Abbas Azzâvî, *et-Ta'-
rif bi'l-mü'errihin*, Bağdad 1376/1957, s. 229-
231; Leylâ Hasan Sa'deddin, *Kelile ve Dimne
fi'l-edebi'l-'Arabî*, Amman, ts., s. 335-337; Zey-
nep Korkmaz, *Sadrü'd-din Şeyhoğlu Marzu-
bân-nâme Tercümesi: İnceleme-Metin-Söz-
lük-Tıpkı Basım*, Ankara 1973, s. 69 vd.; Selâ-
haddin el-Müneccid, *Mu'cemül'l-mü'errihine'd-
Dimaşkıyyin*, Beyrut 1398/1978, s. 242-244;
Babinger (Üçök), s. 22-25; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fet-
hullah), I, 228; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, An-
kara 1991, s. 106-107, 139-140; Hüsnü, "İbnî
Arabşah", *TM*, III (1935), s. 157-182; İbrahim Ka-
fesoğlu, "İbn Arabşah", *İA*, V/2, s. 698-701; *el-
Kâmûsü'l-İslâmî*, V, 329-330; J. H. Kramers -
J. T. P. de Bruijn, "Marzbân-nâma", *EI*² (İng.),
VI, 632; J. Pedersen, "İbn 'Arabshâh", *EI*² (Fr.),
III, 734; John E. Woods, "Ebn 'Arabshâh", *Elr.*,
VII, 670; Ali Ekber Diyânet, "İbn 'Arabshâh",
DMBİ, IV, 221-223.

ABDÜLKADİR YUVALI

findan Türkçe'ye çevrilmişti. İbn Arabşah,
bu çeviriyi genişleterek *Fâkîhetü'l-hule-
fâ'* adıyla 852'de (1448) Arapça olarak ye-
niden kaleme almış ve Sultan Çakmak'a it-
haf etmiştir. On bölümden oluşan eserde
İbn Arabşah secili üslûbuyla Arap, Acem
ve Türk hükümdarlarından bahsetmek-
te, İslâm büyüklerinden nakillerde bulun-
makta, "kâfir" diye nitelediği Cengiz Han'-
la ilgili geniş bilgi vermekte, Moğol istilâ-
sından, teşkilâtından, örf ve âdetlerinden
bahsetmektedir. Eser George Wilhelm
Freitag tarafından Latince tercüme ve
şerhiyle birlikte yayımlanmıştır (I-II, Bonn
1832, 1851-1852) daha sonra çeşitli baskı
ve neşirleri yapılmıştır (Bulak 1276, 1290;
Kahire 1300, 1303, 1307; nşr. Yûsuf Dâ-
vûd, Musul 1869, 1876; nşr. Muhammed
Receb en-Neccâr, Küveyt 1997). İstanbul
Üniversitesi (AY, nr. 3040) ve Nuruosma-
niye (nr. 3730) kütüphanelerinde iki nü-
shası bulunan eser, XVI. yüzyıl müderris ve
kadılarından Dukakinzâde Osman Bey ta-
rafından kısmen Türkçe'ye çevrilmiştir.
Cengiz Han'a dair onuncu bölümü Şere-
fettin Yaltkaya tercüme etmiş ve *Dârül-
fünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası'n*-
da yayımlamıştır ([1925], IV/1, s. 13-44). 5.
*et-Te'lîfû't-tâhîr fi sîreti (şiyemi)'l-Me-
likî'z-Zâhir*. Memlûk Sultanı Çakmak ve
dönemiyle ilgili bir eserdir. İbn Arabşah,
klasik tarih telifinden farklı bir anlayışla
kaleme aldığı bu kitabında uzun bir mu-
kaddimeden sonra nefis, iyi ahlâk, teva-
zu, hilim, afv, şefkat, şükür ve kerem gibi
ahlâkî konulardan bahsetmekte, bu arada
hâmisi Sultan Çakmak'ı da övmektedir.
Eserinde Timur'un zulümlerini yeren mü-

ellif Mısır ulemâsı hakkında da bilgiler ver-
mektedir. Küçük bir bölümü S. A. Strong
tarafından yayımlanan (*JRAS* [1907], s.
395-396) eserin bir nüshası Topkapı Sara-
yı Müzesi Kütüphanesi'ndedir (III. Ahmed,
nr. 2992). 6. *Mir'âtü'l-edeb*. Meânî ve
beyâna dair 2000 beyitlik edebî bir man-
zumudur (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1646). 7. *Cil-
vetü'l-emdâhî'l-cemâliyye fi hulle-
teyi'l-'arûzi'l-'Arabîyye*. Aruz ve nahiv
hakkında yazılmış 183 beyitlik bir eser-
dir (Brockelmann, *GAL*, II, 37). 8. *Tercü-
me-i Câmiu'l-hikâyât*. Avfî'nin *Cevâ-
mi'ü'l-hikâyât* adıyla da anılan eserinin
Şehzade Murad adına yapılmış Türkçe
tercümesidir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 540). 9.
Tercüme-i Tefsîr-i Ebû'l-Leys. Ebû'l-
Leys es-Semerkindî'nin tefsirinin tercü-
mesidir. Edirne'de bulunduğu sırada yap-
tığı bu tercümenin nüshasına henüz rast-
lanmamıştır. 10. *Ta'bîrû'l-Kâdiri Tercü-
mesi*. Nasr b. Ya'kûb ed-Dîneverî (ö. 410/
1020 [?]) tarafından Abbâsî halifelerinden
Kâdir-Billâh adına yazılan eserin Türkçe
manzum tercümesidir. 11. *Tercümânü'l-
mütercem bi-müntehai'l-ereb fi lugâ-
ti't-Türk ve'l-Acem ve'l-Arab*. XV. yü-
zyıl Türkçesi'ne dair bu eserin I. cildinin
yazma nüshası Paris Bibliothèque Natio-
nale'de (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 25),
fiiller kısmına dair II. cildinin nüshası ise
Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde
(III. Ahmed, nr. 88) kayıtlıdır.

İbn Arabşah'ın bunlardan başka kay-
naklarda *İkdü'l-ferid fi 'ilmi't-tevhîd*
adında kelâma dair manzum bir risâlesiy-
le (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1152) gazel tarzında
yazılmış 200 beyitlik *Mukaddime fi'n-*

İBN ARABŞAH, Tâceddin

(Tâc al-din ibn Arabshah)

Ebû'l-Fazl Tâcüddin Abdülvehhâb
b. Ahmed b. Muhammed
et-Tarhânî ed-Dimaşkî
(ö. 901/1496)

Hanefî fakihî.

28 Şevval 813 (23 Şubat 1411) tarihinde
Hazar denizinin kuzey sahilindeki Deşti-
kıpçak bölgesinde yer alan Astrahan şeh-
rinde doğdu. O sıralarda bölgeye hâkim
olan Altın Orda Devleti parçalanma süreci-
ne girmişti. Babası Şehâbeddin İbn Arab-
şah, muhtemelen bu sebeple 815 (1412)
yılında bölgeden ayrılarak Kırım'a, ora-
dan da Osmanlı Devleti'nin saltanat mer-
kezi Edirne'ye gitti. Tâceddin Abdülveh-
hâb'ın çocukluk yılları burada geçti. Hi-
mayesine girdiği Çelebi Sultan Mehmed'in
ölümü üzerine anayurdu olan Dimaşk'a
dönmeye karar veren babasıyla birlikte
Edirne'den ayrılıp 824'te (1421) Halep'e,
bir yıl sonra da Dimaşk'a göç etti. Baba-
sından hadis, fıkıh, Arap dili ve edebiya-
tıyla ilgili dersler aldı. Dimaşk'ta Şehâbed-